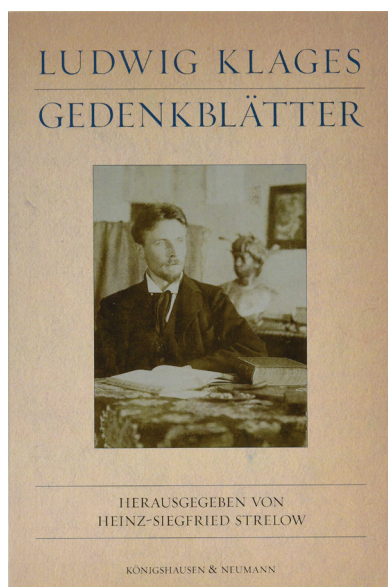

ATMIŅA UN VALODA: LUDVIGS KLĀGESS SAVAS APCERES SPOGULĪ

Raivis Bičevskis
raivis.bicevskis@lu.lv

Ludwig Klages
Gedenkblätter
Heinz-Siegfried Strelow (Hrsg.)
Göttingen: Königshausen & Neumann, 2020,
194 S., ISBN 978-3-8260-6697-9

Atslēgas vārdi: *Ludvigs Klāgess, biocentrisms, 20. gadsimta filozofija, pasaule par sevi*

Rakstā latviešu filozofs Raivis Bičevskis, atsaucoties uz Klāgesa Biedrības izdoto Ludviga Klāgesa grāmatu "Atmiņu lapas", analizē vācu filozofa un domātāja zinātnisko mantojumu un daudzpusīgo sava dzīves ceļa aprakstu. L. Klāgess ir centies radīt biocentrisku, dzīvībā balstītu skatījumu, kurš ved prom no antropocentrisma, cilvēka novietošanas pasaules un īstenības centrā. Klāgesa idejas ir vērā ņemamas arī mūsdienās — modernā kultūra nav spējusi atrauties no tās pamatos ieliktajām pretrunām attiecībās ar dabu.

Kad latviešu rakstnieks un filozofs Konstantīns Raudīve 20. gadsimta pirmajā pusē prognozē nākotnes filozofijas aprises, viņš par nākotnes filozofu nosauc Ludvigu Klāgesu

(*Ludwig Klages*, 1872–1956).¹ Mūsdienās par šo vācu domātāju daudz nedzird universitāšu vidē vai publiskās diskusijās, kaut gan viņa darbus² varētu raksturot kā šodien

tik svarīgās un fundamentālās cilvēka un dabas attiecību problēmas tvērumu. L. Klāgess nopūlas ap biocentrisma, t. i., dzīvībā balstīta, skatījuma radīšanu — tāda skatījuma, kurš ved prom no antropocentrisma, t. i., no cilvēka novietošanas pasaules un īstenības centrā. Viņš raksturo savu pieeju pasaulei kā tādu, kurā tiek justs un domāts “kosmomorfi, nevis antropomorfi”³. Klāgesa reiz ļoti ietekmīgais darbs “Cilvēks un zeme” (1913) bija viens no pirmajiem modernajiem ekoloģiskajiem manifestiem,⁴ un viņa *opus magnum* — ap 1500 lpp. apjomā publicētais “Gars kā dvēseles pretinieks” (1929–1932) — veltīts tam, lai “uzceltu pieminekli dzīvībai”,⁵ kuru cilvēks vēstures gaitā aizvien vairāk sācis kontrolēt, pakļaut un iznīcināt.

Klāgesa Biedrības pašreizējais prezidents Heincs-Zigfrīds Strelavs, izdodot Klāgesa “Atmiņu lapas”, šī izdevuma ievadā raksta, ka “Klāgesa biocentrisma galvenā doma ir tā, ka visas dzīvības sadarbojas un ir atkarīgas cita no citas — vai runa būtu par individu, ģinti vai sugu —, un tāpēc cilvēkam nepienākas sevi pacelt pāri citām dzīvības formām un lūkoties uz sevi kā uz pasaules viduspunktu vai pat pasaules vēstures mērķi. Īstenība nav kādas garīgas kārtības attēls, bet gan *pasaule sevī*, dzīvīgs notikums, kura jēga, vērtība un cieņa ir *tajā pašā*”⁶. Uz mūsdienu filozofiski, zinātniski un sociālpolitiski relevanto diskusiju par cilvēka novietojumu pasaulē, par antropocēnu, par ekoloģisko situāciju, par dabas resursu izsmelšanu un biopolitiku fona Klāgesa reiz paustās idejas atgriežas ar jaunu spar — modernā kultūra nebūt nav spējusi atrauties no tās pamatos ieliktajām ambivalencēm un pretrunām attiecībās ar dabu. Tās ņemot vērā, vēl jo vairāk nepieciešams ne tikai atgādinājums par reiz tik kaismīgi izcīnītām idejiskām, dvēseliskām un garīgām cīņām, bet arī pietiekams rūdiņš, lai saskatītu līdzīgo un atšķirīgo domās par cilvēku un dabu toreiz un tagad, un — nesamulstu “dabas”, “dabiskā”, “zaļā”, “eko-” u. tml. aizrautības virpuļos.

Atmiņu lapas

L. Klāgesa mantojums, protams, nav zudis, lai gan, kā gandrīz viss, kas attīstījies 20. gadsimta pirmās puses gaitā, arī šim mantojumam ir sava moderno procesu “ēnas puse”; tāpat kā tas ir daudzu citu ievērojamu vācu domātāju gadījumos (M. Heidegers, E. Jingers, K. Šmits u. c.), arī starp Klāgesa mantojumu un šodienu ir nacionālsociālistiskās Vācijas diskursi un gandrīz vai no pašiem ideju radītājiem neatkarīgais šo ideju liktenis. Te nepieciešama rūpīga vēsturiska un tekstuāla hermeneitika.

Hannoverē dzimušā filozofa mantojumu uztur un kopj jau pieminētā Klāgesa Biedrība⁷, kura pašlaik atrodas modernizācijas procesā, cenšoties vācu domātāju padarīt lasāmu mūsdienu lasītājam.⁸ Pēdējo gadu publikācijas, kas nākušas no biedrības vides, liecina, ka, par spīti Klāgesa savdabīgajai valodai, izteiksmes veidam un suverēnajai (un arī pietiekami nepakļāvīgajai) terminoloģijai, — tas nav neiespējami.⁹ Turklāt Klāgesa mantojums noteikti nav reducējams tikai līdz vienai, lai arī ļoti būtiskai, tēmai “daba”. Oriģināls Ničes lasītājs, ķīmiju pie Rīgā dzimušā Vilhelma Ostvalda Leipcigā studējis modernās dabaszinātnes kritiķis, Hermana Heses cienīts autors, eksistences filozofa Karla Jaspersa meklējumu gadu skolotājs, vairāku 20. gadsimta ievērojamu literāru projektu literāri tipizēts personāžs (piem., Roberta Mūzila darbā “Cilvēks bez īpašībām” (1930) vai Faniņas cu Reventlovas “Dames kunga piezīmēs” (1913)) un savulaik t. s. kosmiķu pulciņa dalībnieks — Klāgess ir gana daudzpusīgs, lai viņa aktualitāti šodien būtu iespējams parādīt tikpat daudzveidīgās jomās un jautājumos.

Tomēr tas, ar ko lasītājs šajās “atmiņu lapās” sastopas, nav primāri Klāgess kā filozofs vai dzejnieks, bet gan Klāgess kā sava laika un laikmeta liecinieks, kurš no 20. gadsimta 40. gadu perspektīvas atskatās ne tikai uz savu dzīvi, bet arī uz 19. un 20. gadsimta miju un 20. gadsimta sākuma krīzēm un

radošajiem uzliesmojumiem, uz laiku, kuru iezīmē Bismarka ķezariskās Vācijas izaugsme un noriets, Pirmais pasaules karš un garīgi un dvēseliski nemierīgais laiks, kas iestiepjas līdz pat Veimāras republikas beigu gadiem. Klāģesa atmiņu lasītājs saskarsies gan ar tā laika personību tēlojumiem (vai vismaz intriģējošām norādēm uz tām), ar Minhenes Švābingas bohēmas dzīves epizodēm, ar Hannoveres rigorozo pilsonisko klimatu, ar studiju gadiem pie Ostvalda, ar atklāsmēm par somu kanteles spēli, ar kuru Klāģess saskaras savā Ziemeļvalstu priekšlasījumu turnejā (1936), kas ietver arī braucieni uz Tallinu, Tartu un Rīgu. Tomēr no atmiņu vērpetēm iznirst ne tikai vēsturiski konteksti un vērojumu zibšņi, bet arī Klāģesa domu un tekstu izpratnei nozīmīgas atziņas. "Atmiņu lapas" nav biogrāfisks teksts šauri izprastā nozīmē; tas ir laika, valodas un pieredzes savijums. Tādējādi atmiņu lasītājam tiek sniegts daudz pavedienu, un, jebkuru no tiem tālāk vijot, lasītājs nebūs vilies.

Dzīves nogriežņi

Ja par Klāģesa dzīvi un gaitām var uzzināt no monumentālās H. E. Šrēdera biogrāfijas un tās papildinājumiem F. Tenigla, H. Kasdorfa un citu Klāģesa bio-dokso-grāfu annālēs,¹⁰ tad līdz šim ļoti maz kas bija zināms par Klāģesa arhīva materiāliem, no kā savulaik ziņas smēlās viņa dzīves un darbības aprakstītāji. Starp tiem glabājas arī Klāģesa Rīgas apciemojuma piezīmes.¹¹ Ievadvārdos "Atmiņu lapām" H.-Z. Strelovs uzsver, ka šajā izdevumā pieejams pats Klāģesa autobiogrāfiskais teksts, ne tikai biogrāfu līdz šim publicētie pārstāsti. Tas tā ir, un ir vērts šajā tekstā ielūkoties, turklāt vairāku iemeslu dēļ.

Vēsturniekiem noteikti saistoši šķitis 19. gadsimta beigu Hannoveres apraksti (Klāģess pēc izcelsmes ir hannoverietis), Rietumprūsijas lauku muižu un cilvēku tēlojumi (Klāģess viesojās tur 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs), Minhenes arhitektūras, sabiedrības un apkārtnes skices un viņa skatījums uz kara jautājumu.

Literatūrzinātniekus piesaistīs tā laika vācu rakstniecības portreti: Klāģess ir cilvēks, kurš savā jaunībā ir kontaktā ne tikai ar dzejnieku Stefanu Georgi, kosmiķiem, simbolistiem, bet arī ar virkni citu autoru un strāvojumu; tāpat literatūrzinātnieku visdrīzāk ieinteresēs tas, kā attīstās Klāģesa paša dzejas mēģinājumi moderno strāvojumu ietekmē un vidē, kā šos mēģinājumus vēl skolas gados iespaido rakstnieka un dzejnieka Vilhelma Jordāna "Nibelungi" un kā viņa dzejā ieplūst spēcīgs mītiskais, mitoloģiskais elements (par to Klāģess, sniedzot piemērus, runās savu agrīno tekstu apkopojumā "Ritmi un rūnas" (1944), taču arī "Atmiņu lapās" atrodamī paraugi, viens no spēcīgākajiem — dzejojuma "Auļos pretim Saulei" mītiskā fona apraksts), un kā viņš iepazīstas ar grāfiņi Faniju cu Reventlovu, un kā vērtē viņas dzīvi un darbus¹², kā raksturo austriešu rakstnieka Adalberta Štiftera kalnu un mežu pasaules tēlojumus.

Filozofus var ieinteresēt tas, ko Klāģess min kā noteicošos filozofiskos strāvojumus un personības 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā: kā viņš iepazīstas ar F. Ničes un Eižena Dīringa darbiem, kā vairs nesaskata (ne personiski, ne kopējā filozofijas perspektīvā) iespēju atgriezties pie ideālisma, kā mēģina rast savu ceļu "starp pozitīvismu un psiholoģismu", kā studē pie filozofa Teodora Lipsa un slavē viņa fenomenoloģijai tuvo metodi, kā atklāj Johana Jakoba Bahofena darbus, kā nonāk (ap 1900. gadu) pie sava skatījuma¹³, kurā cīnās viņā mītošās "gandrīz savstarpēji nesaistītās dabas: dvēseliski aizgrābtā un poētiskajā domāšanā iegremdētā, un dialektiskai, matemātiskai un fizikālai domāšanai pievērstā garīgā daba"¹⁴.

Zinātnes vēsturnieks varēs pievērsties Klāģesa piezīmēm par Ostvaldu, Vilhelmu Vuntu, Robertu Kohu, Maksu fon Petenkoferu un dabaszinātņu attīstību gadsimtu mijā, kā arī par epidēmiju aprakstu (Hamburgas holēras uzliesmojums) un par 19. gadsimta otrajā pusē nozīmīgo "strīdu par baktērijām".

Psihologu varētu uzrunāt tā laika psiholoģijas kā zinātnes raksturojumi komplektā ar grafoloģijas un tobrīd aktuālās karakteroloģijas jeb mācības par raksturu (*Charakterologie, Wissenschaft vom Charakter*) pieteikumiem.

Kopumā tas viss veido iespaidīgu laikmeta ainu, kurā gan liela vieta atvēlēta atsevišķu notikumu aprakstam, kas tieši atgadījumu, tikšanos, konfliktu, draudzību u. tml. unikālajās prizmās izgaismo tā laika sabiedrības dzīvi, tās sapņus, cerības un arī bailes.

Runa Klāgesa atmiņu lapās ir par modernās sabiedrības attīstību, rēķinot aptuveni no Gotfrīda Kellera romāna “Zaļais Heinrihs” (pirmā versija: 1854/55, pārstrādātā versija: 1879/80) un Ludviga Feierbaha filozofijas laikiem līdz Pirmajam pasaules karam, pēc kura uz postījumu, neziņas un vecās pasaules zušanas fona frontē rūditi vīri ķeras pie jaunas pasaules projektiem. Klāgess — atšķirībā no daudziem vācu un citu karā iesaistīto nāciju intelektuāļiem, filozofiem un zinātniekiem — nav kara aizgrābts; viņš ir pret karu, paredz drīzu Vācijas sagrāvi, redz karu kā daudz ilglaicīgākas vēsturiskas krīzes izpausmi un lielu savas dzīves daļu pavada Šveicē — Kilbergā pie Cīrihes ezera.

“Atmiņu lapas” apraujas (izņemot pāris iestarpinājumus) ar mirkli, kad Klāgess sasniedz 35 gadu vecumu. Viņš pats uzskata, ka tieši līdz šim laikam rodas un briest tas, ko varētu saukt par kāda cilvēka radošo kodolu. Pēc tam seko tā realizācija un īstenojuma cīņas, kas var ievilkties — ja liktenis tā lēmis — līdz pat ievērojamam vecumam. Viņš gribējis šajās lapās parādīt tieši to, kā “tapšanas gados” (*Entstehungsjahre*) veidojas viņa doma, top “Klāgesa īstenība”. Tādējādi “Atmiņu lapas” var lasīt t. s. tapšanas, sevis meklējumu romānu (*Bildungsroman*) tradīcijā.

Dzīvības slavinājums kultūras norietā

Kā jau teikts: “Atmiņu lapās” nav tikai ainas un skices no vietām un laikiem, kas

zuduši; tās nav tikai personību apraksti un literāri atskati, bet arī nozīmīgi akcenti Ludviga Klāgesa domas izpratnē.

Jau tas vien, ka Klāgess simboliski sāk savu stāstījumu ar dabas tēlojumiem ap Hannoveri un tikai pēc tam pāriet pie cilvēku dzīves, vēstures un ikdienas savā dzimtenē, norāda, cik spēcīgu akcentu viņš vēlas likt uz cilvēku aptverošo, cilvēka nenoteikto un nepakļaujamo.

“Atmiņu lapās” uzzinām, ka viņu visai agri ietekmē filozofa Artura Šopenhauera un romantisma laika rakstnieka Žana Pola pesimisms, kas gan viņa paša daiļradē nevēršas par visas pasaules un dzīvības noliegumu, bet gan pret cilvēku kā “no dabas atkritušu”¹⁵. Uzzinām arī to, ka viņa mācība par izpausmi (*Ausdruckskunde*), grafoloģija un karakteroloģija parādās kā tikai daļa no plašāka zīmju (arī vārdu nozīmes, arī dabas zīmju) skaidrošanas projekta. Klāgess neslēpj to, ka simbolisti un George, par kuru viņš saraksta savu pirmo grāmatu¹⁶, drīzāk bijuši “opiāts”, kas uz brīdi aizstājis jaunības “kosmisko tēlu pasauli”, un atbalsts, lai tiktu pāri tiem neskaidrības bezdibeņiem, kas sagaida jaunu pasaules mīklas skaidrotāju un meklētāju¹⁷.

Klāgesa liecības par laikmeta garu ir vērā ņemamas un saauštas ar viņa skatījumu uz cilvēka novietojumu pasaulē. Vācu domātājs, piemēram, raksta, ka dažādu sabiedrības slāņu un visa viņa paaudzes vitalitāte ap gadsimtu miju stipri mainās; Ibsena un Ničes darbi nebūt nav izkustinājuši un salauzuši konvencionālo sabiedrību — tā tobrīd jau ir mainījusies pašos pamatos un viņu darbos atradusi tikai valodu un formulējumus. Klāgess uzsver, ka apziņa (te laikam gan domājot ne tikai par indivīda apziņu, bet gan arī par laikmeta pašrefleksiju, sevis tvērumu domās) vienmēr ir tikai “sekundārorgāns” (*Erfolgsorgan*): kaut kas tiek pieredzēts, pirms tas kļūst par “teoriju”¹⁸.

Atceroties par Rietumprūsijā pavadīto laiku, tur satiktajiem cilvēkiem un noskaņām, Klāgess svarīgā “Atmiņu lapu” pasāžā

raksta, ka domājis un jutis “kosmomorfi”, nevis antropomorfi. Kopīgajās pārdomās ar saviem rietumprūšu paziņām viņš konstatējis, ka “cilvēks nebija mums “dabas kronis”, — nepavisam ne tagadējais cilvēks — nebija Zemes vēstures galamērķis, drīzāk gan pārāk pārgalvīgs dabas metiens”. Un viņš piebilst: “Nevienam no mums nebija vairs tādu sirdsapziņas moku kā Ničem, kurš ciniņās ar sirdsapziņas ēdām, nokratot kristietību: mēs bijām .. dzimuši kā pagāni”¹⁹. Ničes ietekme uz Klāgesa paaudzi ir liela (par to daudz liecību atstājuši arī pavisam citādi orientēti tā laika protagonistu, piemēram, Tomass Manns). Taču laikam gan skaidrs, ka pavērsiens kristietības lomas un vietas skaidrojumā noticis jau pirms tam; Klāgesa paaudze var spriest un runāt attēlotajā veidā, atgrūžoties no virknes pārmaiņu, kuras senākiem motīviem pievienojušās kopš romantisma, dzīves reformu kustību un pirmvēstures atklāšanas laikmeta.

Par dzīves moto Klāgess izvēlējis vārdus no Dantes “Dievišķās komēdijas”: “*Lasciate ogni speranza!*” (“Lai atstāj cerību tas, kurš šie ienāk!”)²⁰. Kā norāde uz visas cilvēces norietu un bojāeju, šie vārdi uzturējuši spēkā tādu Klāgesa pesimismu, kuru “ap 1897. gadu nevarēja izturēt neviens” — ne simbolisti, ne George, ne Klāgesa paziņa mistiķis Alfreds Šulers, ne Minhenes Grafoloģijas institūta dibinātājs Hanss Hinrihs Busse, ne kāds cits no viņa draugu un paziņu loka. Neviens nevarējis “dzīvot bez cerībām”²¹, kuru pēdējās paliekas Klāgesa skatījumā izdzīst 1905. gadā, kad viņu skar drausmīga un neizsakāmi skumja izjūta, proti, ka Zemes dvēsele ir šo planētu pametusi uz visiem laikiem un “dzīvības laikmets” uz tās ir beidzies²².

“Atmiņu lapās” uzzinām arī par skolas un jaunības draugu kultūrfilozofu un esejistu, “Eiropas un Āzijas” (1918) autoru Teodoru Lesingu un viņu attiecībām, kuras Klāgess pārtrauc savā Minhenes laikā, kurā sākas un beidzas tik daudz draudzību un liktenīgu pavērsienu.

Vācu domātāja ideju izpratnē noteikti svarīga ir norāde uz to, ko Klāgess (ar atsauci uz A. Šuleru) sauca par “tālienies erosu” (*Eros der Ferne*). “Atmiņu lapas” plastiski un ar piemēriem sniedz ieskatu šajā jēdzienā. Tā, klausoties somu dziesmas (Klāgess notur priekšlasījumus par dažādu pasaules tautu daiļradi), viņam šķitis, ka tās izskanējušas nevis it kā no cilvēka, ejot tālē, bet gan kā no tāles nākošas. Vācu domātājs ar īpašu gandarījumu uzsver, ka Eliass Lenrūts somu eposa “Kalevala” sakarā apmeklējis kanteles spēlētāju, kura kanteles “sudraba skaņas” arī viņš, t. i., Lenrūts, raksturojis kā nākošas “kā no tāluma”²³. Klāgess te saskata citas attiecības ar pasauli un dabu — tajās cilvēks nav centrā, nav tas, kas konstruē un “apdvēseļo” visu ap sevi; drīzāk gan te cilvēks atkal atklāj skanošu, runājošu, nepakļaujamo “pasauli par sevi”, kas viņu uzrunā, ja vien cilvēks ir gatavs, ir spējīgs klausīties, spējīgs uztvert “tālumu” visās lietās.

“Tāluma erosa” vārddarinātājs Šulers ir savdabīga parādība Minhenes Švābingas klimatā — viņš modina nojausmu par kop-sakarībām, kas nav acīmredzamas, nav pamanāmas, bet pastāv neredzamā īstenības slānī, lai gan par tā laika daudzskaitlīgajiem okultistiem Klāgess izsakās visai skeptiski, lai arī ne bez lietas pārzināšanas. Taču “tāluma eross” kļūs par noturīgu un daudzslāņainu viņa domas elementu — ik pa brīdim “Atmiņu lapās” figurē “tāle” (skaņu, toņu, pagātnes, runas raksturojumos), un tā tas būs arī vienā no Klāgesa iespaidīgākajiem darbiem — “Par kosmogonisko erosu” (1922).

“Atmiņu lapas” ir vērtīgs izdevums: Klāgesa teksts liek domāt ne tikai par laikmetu un tā laika cilvēku izjūtām un ilgām; tas liek domāt arī par šodien: par to, kā nepazaudēt saikni starp laika dimensijām, un spēju nepalaist garām gan domāšanas svēto mirkli, gan intuīcijas zibšņus: neaizmirst bijušo, domāt esošo, saskatīt nākošo; kā aizrautībā ar nākotnes konstruēšanu atcerēties par nekontrolējamo, nepakļaujamo, īsi sakot: kā atkal iedibināt atceri par būtisko.

Teksts izstrādāts LZP projekta “*Institutum Herderianum Rigense*. Herdera institūts Rīgā kā zinātnes tīkls Eiropas zinātnes tīklojumā” (LZP reģistrācijas numurs: lzp-2020/2-0083, LU reģistrācijas numurs: LZP2020/9) ietvaros.

Avoti un piezīmes

- 1 Kūle M. Heidegers Rīgas filosofu skatījumā: P. Jurevičs, T. Celms, Z. Mauriņa. Grām.: *Heidegera Rīgas rudens. Martīns Heidegers Rīgā*. Bičevskis R. (sast.). Rīga: LU FSI, 2011, 29. lpp.
- 2 Klages L. *Ludwig Klages. Sämtliche Werke. Bde. 1–16*. Frauchinger E. (Hrsg.). Bonn: Bouvier, 1964–1996.
- 3 Klages L. *Gedenblätter*. Strelow H.-S. (Hrsg.). Göttingen: Königshausen & Neumann, 2020, S. 143.
- 4 Par to visu sīkāk latviski: Bičevskis R. Dzīvības gnostika pret prāta gribu: sabiedrības bez pasaules kritika Ludviga Klāgesa darbos. *Reliģiski–filozofiski raksti*. 2016, 20: 11–43; Bičevskis R. Dēmoni un ritmi sabiedrībā bez pasaules. Ludvigs Klāgess starp Freidu un Heidegeru. Grām.: *Totēms un tabu: toreiz un tagad*. Stūre-Stūriņa I. (sast.), Šuvajevs I. (zin. red.). Rīga: LU FSI, 2016, 217.–245. lpp.; Bičevskis R. Īstenība un vērtības sabiedrībā bez pasaules. Grām.: *Vērtību pētījumi — filozofiskie aspekti*. Vērtības: Latvija un Eiropa, 1. sēj. Rīga: LU FSI, 2016, 43.–54. lpp.
- 5 Klages L. *Der Geist als Widersacher der Seele. Bde. 1–3*. Leipzig: J. A. Barth, 1929–1932. Vācu filozofs Ērihs Rothakers atskatā uz Klāgesa laikmetu nosauc šo darbu par vienu no trim izcilākajiem veikumiem tā laika filozofijā (starp šiem trim darbiem Rothakers ierindo Heidegera “Esamību un laiku” (1927) un Rīgā dzimušā Nikolaja Hartmana “Par ontoloģijas pamatojumu” (1935)).
- 6 Klages, op. cit., 2020, S. 12.
- 7 Skat. biedrības tīmekļa vietni, kas drīzā laikā tiks uzlabota: www.ludwig-klages.de.
- 8 2022. gada pavasarī Cīrihē paredzēta kārtējā Klāgesa Biedrības konference; nākamā pēc tās plānota Rīgā 2023. gada pavasarī.
- 9 Viena no labākajām pēdējā laika grāmatām, kuras mērķis ir no jauna ievest Klāgesu arī anglofonajā vidē (kādreiz, pirms 20. gadsimta 30. gadiem, Klāgess jau tajā visai stabili bija, par viņa darbiem rakstīja recenzijas pat žurnālā “*Mind*”), ir Glāzgovas Universitātes profesora Pola Bišopa darbs: Bishop P. *Ludwig Klages and the Philosophy of Life: A Vitalist Toolkit*. New York: Routledge, 2017. Tāpat noteikti pieminēšanas vērts ir Bīlefeldes Universitātes profesora Heinca-Pētera Proisera darbs, kurā Klāgess parādās arī kā literāts starp citiem modernās literatūras eksperimentu autoriem: Preußer H.-P. *Pathische Ästhetik: Ludwig Klages und die Urgeschichte der Postmoderne*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2015.
- 10 Schröder H. E. *Ludwig Klages. Die Geschichte seines Lebens*. (Erster Teil: *Die Jugend*. Zweiter Teil: *Das Werk*: Erster Halbband (1905–1920); Zweiter Halbband (1920–1956).) Bonn: Bouvier, 1966; Kasdorf H. *Ludwig Klages. Werk und Wirkung. Einführung und kommentierte Bibliographie*. Bonn: Bouvier, 1969; Tenigl F. *Ludwig Klages. Vorträge und Aufsätze zu seiner Philosophie und Seelenkunde*. Bonn: Bouvier, 1997.
- 11 Par norādi uz tām (un arī iespēju tajās ielūkoties) pateicos Klāgesa Biedrības prezidentam H.-Z. Strelovam un biedrības sekretārei K. Tripelei.
- 12 Klages, op. cit., 2020, S. 114–131.
- 13 Sal. *ibid.*, S. 80 un 106.
- 14 *Ibid.*, S. 43.
- 15 *Ibid.*, S. 51.
- 16 Klages L. *Stefan George*. Berlin: G. Bondi, 1902.
- 17 Klages, op. cit., 2020, S. 106.
- 18 *Ibid.*, S. 117.
- 19 *Ibid.*, S. 143.

- ²⁰ Vārdi no Dantes “Dievišķās komēdijas” 3. dziedājuma sākuma, kur runa ir par vēstījumu uz Elles vārtiem. Sal. ar: “Pirms jūs šeit esat ienākuši iekšā / Jums katru cerību būs atstāt laukā” (Dante *Dievišķā komēdija*. Bisenieks V. (tulks.). Rīga: Vaidelote, 1994, 18. lpp.).
- ²¹ Klages, op. cit., 2020, S. 80.
- ²² *Ibid.*, S. 113.
- ²³ *Ibid.*, S. 111.

Par autoru

Dr. phil. **Raivis Bičevskis** ir Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes profesors un Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis. Zinātniskās intereses: vācu filozofija no vēlinajiem viduslaikiem līdz mūsdienām, vācu un Baltijas intelektuālo tradīciju saikne, J. G. Hāmaņa, J. G. Herdera, M. Heidegera un L. Klāgesa filozofija, fenomenoloģija, hermeneitika, ideju un intelektuālā vēsture, humanitāro zinātņu filozofiskās problēmas, pieredzes teorijas, filozofiskā antropoloģija.

About the Author

Dr. phil. **Raivis Bičevskis** is a professor at the University of Latvia, Faculty of History and Philosophy and Corresponding Member of the Latvian Academy of Sciences. Research interests: German philosophy from the late Middle Ages till modern times, link between the German and Baltic intellectual traditions, philosophy of J. G. Hamann, J. G. Herder, M. Heidegger and Ludwig Klages, phenomenology, hermeneutics, history of ideas and intellectual history, philosophical problems of the humanities, theories of experience, philosophical anthropology.

MEMORY AND LANGUAGE: LUDWIG KLAGES IN THE MIRROR OF HIS REFLECTION

Raivis Bičevskis

raivis.bicevskis@lu.lv

Summary

Keywords: *Ludwig Klages, biocentrism, 20th century philosophy, the world itself*

In the article Latvian philosopher Raivis Bičevskis analyses, by referring to the book *Gedenkbätter* by Ludwig Klages, published by the Klages Society, the scientific heritage and the multifaceted description of the path of life of the German philosopher and thinker. L. Klages has strived to create a biocentric, life-based outlook, which leads away from anthropocentrism, the placing of man at the centre of the world and reality. Klages's ideas are still relevant in the present time — modern culture has not been able to break away from the underlying contradictions in its relationship with nature.